

LAURBERG & GAD FOT. 1940

FOTOTYPI PACT & CRONES EFTF.

Paul Johan Jorgensen.

IV.

Poul Johannes Jørgensen.

25. September 1873—31. Juli 1947.

Tale i Videnskabernes Selskabs Møde den 21. November 1947.

Af **Erik Arup.**

Poul Johannes Jørgensen blev født 25. September 1873 og døde 31. Juli 1947. Hans Liv igennem disse 74 Aar forløb paa en meget stilfærdig Maade. Han forblev ugift, men en Søster og hendes Børn stod ham meget nær, dertil kom en snæver Kreds af Venner fra Studieaarene. Han afholdt sig fra og mepriserede enhver offentlig Optræden, særlig i politisk eller økonomisk Virksomhed, som hans Evner kunde have fristet ham til. Hans Stemme var ikke kraftig og kunde vanskeligt være trængt igennem i en offentlig Forsamling. Hans legemlige Konstitution var i det hele svag, lige fra hans Ungdom tvang et atter paa ny genopbyggende *ulcus ventriculi* ham til at paalægge sig selv en meget regelmæssig og asketisk Livsførelse, først de sidste femten Aar af sit Liv var han i bedre Vigør. Denne sensible Fysik, der maa have deprimeret ham i hans yngre Aar, kom dog til at virke ligesom en Beskyttelse for hans Individualitet. Thi derved samlede han sig helt om de to Hovedinteresser, hans Aand omfattede, Lærergerningen ved Universitetet og den danske Rets-historie. Dem viede han den betydelige Arbejdskraft, han trods alt raadede over, og sit Skarpsind, hvis Virksomhed rigtignok blev bestemt ved en udpræget konservativ og tilbageholdende Grundopfattelse og Indstilling.

Efter lykkelige Barndomsaar paa Laaland, hvor hans Far var Slotsgartner paa Hardenberg, i hvis Park og Drivhuse Poul Johs. Jørgensen erhvervede sig en ikke ringe botanisk Viden, blev han 1891 Student fra Nykøbing F., i den rette Tid, da Gymnasiet endnu gav sine Elever en solid og fyldig klassisk

Dannelse. Han bestemte sig for det juridiske Studium, som han havde ganske særlige Anlæg for. Flid, en sikker Hukommelse, som han bevarede til det sidste, en udpræget Sans for juridiske Problemers Indhold og Behandling forenet med en Evne til indtrængende Gennemtænkning af dem, saaledes at alle Forhold kom i fuld Belysning, saa at hans sluttelige Besvarelse maatte fremtræde for Tilhøreren som ikke blot velbegrundet, men ligesaa konklusiv og overbevisende, som han selv fandt den.

Hans fremtrædende receptive Evner blev bemærket af hans Professorer, saa at han 1897 kunde afslutte sit Studium med et *laudabilis et quidem egregie*, et Resultat, der sidst for 60 Aar siden var opnaaet af A. F. Krieger og før ham kun af A. S. Ørsted.

I sin Studietid havde han vist stor Interesse for Retshistorien og herved havde han i særlig Grad vakt Matzens Opmærksomhed. Retshistorien var Matzens eget Udgangspunkt, og hvilken højt-begavet Forsker han var inden for dette Omraade, lagde han netop for Dagen i Poul Johs. Jørgensens Studieaar i 1890erne, da han i Historisk Tidsskrift skrev retshistoriske Afhandlinger, der fik deres Friskhed ogsaa af den Indsigt, han havde vundet ved sin Deltagelse i det politiske Liv. I disse Aar 1893—97 var det ogsaa, at Matzen, hvis Arbejdskraft var ganske usædvanlig, i Trykken udgav sine Forelæsninger over dansk Retshistorie. Det blev dengang sagt, at Ark deraf blev skrevet eller korrigeret paa Herregaardene mellem de politiske Møder. I det hele havde dette Arbejde en foreløbig Karakter. Matzen selv vilde ikke anse det for offentligt udgivet, kun til Studiebrug for de juridiske studerende. Usædvanlig hos en Professor men stor var hans Glæde over endelig blandt disse Studenter at have fundet en Elev, i hvem han kunde se en Medarbejder i denne vigtige Disciplin; en samtidig har fortalt om de undertiden rørende Udtryk, den ellers lidet sentimentale Professor gav for denne Glæde. Og denne Elevs Grundindstilling var endog helt i Overensstemmelse med hans egen, meget konservativ.

For 1899 udsatte det juridiske Fakultet som Prisspørgsmaal: Den danske Strafferets Udvikling i Tiden fra Reformationen til Danske Lov. Opgaven er meget interessant, fordi det er i denne Periode, at den danske Strafferet saa aldeles forandres ved Receptioner, ikke blot af Carolina, Kejsreretten, men ogsaa af Mose-

loven og den Gudslov, som Protestantismen kunde udlede af Bibelen, og som ikke var skaansom over for strafskyldige. I sin Besvarelse, der belønnedes med Guldmedaillen, gør Poul Johs. Jørgensen Rede for alt dette, men han havde dog lagt sit meste Arbejde paa Indsamlingen af et omfattende, væsentlig utrykt Materiale af Domme til Belysning af Spørgsmaalet; Interesse for Kilderne til Emnet overvejer hans Interesse for Emnet selv. Poul Johs. Jørgensen tog ikke senere dette Arbejde op igen, endskønt det kunde være blevet et Udgangspunkt for en videregaaende Skildring af Strafferettens historiske Udvikling efter Danske Lov, som man endnu i høj Grad føler Savnet af. Det var imidlertid Retshistorien før Danske Lov og ikke efter den, der havde Poul Johs. Jørgensens Interesse.

1899—1901 studerede han i Udlandet, først Folkeret i London og Paris, derefter Retshistorie i München og Berlin. Her forelæste Karl v. Amira og Heinrich Brunner, der dengang som 50aarige stod i deres fulde Kraft, over germansk Retshistorie. Anden Del af Brunners Deutsche Rechtsgeschichte var kommet 1892, v. Amiras Studie over Westnordisches Obligationenrecht 1895. Disse to var de ypperste Repræsentanter for den sammenlignende Retshistorie, hvis Grundtanker var først, at Retshistorien maatte indgaa som et selvstændigt Led i den almindelige Kulturhistorie, og at en Sammenholden mellem nærbeslægtede Folks ældste nedskrevne Ret maatte kunne give Mulighed for en fyldigere og rigtigere Bestemmelse af de Retsregler, der beherskede den ældste Ret og tillige ved Rekonstruktion et Billede af Retstilstanden i Perioder, der laa forud for disse ældste skrevne Retskilders Tilblivelse. De tænkte sig i Virkeligheden, at den sammenlignende Retshistorie skulde kunne naa Resultater, der svarede til, hvad den sammenlignende Sprogvidenskab allerede havde naaet. Det var naturligt, at denne Betragtning fremkom i Tyskland, der var saa rigt forsynet med gamle Folkelove, der tilmed var fortrinligt udgivne i Monumenta Germaniæ Historica, som ogsaa Brunner var en fremragende Medarbejder ved. v. Amira havde allerede 1876 i et Programforedrag über Zwecke und Mittel der germanischen Rechtsgeschichte fremhævet Nødvendigheden af at faa ogsaa de ældste nordiske Folkelove inddraget i denne Betragtning og selv gjort en Begyndelse dertil. Det var denne dengang moderne Retning inden for tysk Rets-

historie med dens Fremdragen af de ældste Retskilder og ofte et rent filologisk Studium deraf, der stærkest vakte Poul Johs. Jørgensens Interesse, og som gav ham Tanken om at overføre samme Betragtning til dansk Retshistorie.

Optagelsen af en saadan Forskning kunde for ham kun muliggøres ved en Ansættelse som Universitetslærer, men der blev da ogsaa beredt Plads for ham. I 1902 blev den juridiske Embedseksamen omdannet, saaledes at dansk Retshistorie blev gjort til Eksamensfag ved første Del deraf i Stedet for eller valgfrit med Romerret, en Ændring som Matzen sikkert nok var meget medvirkende til. Derved blev det nødvendigt, at der blev oprettet en særlig Lærerpost i Retshistorie, som Poul Johs. Jørgensen overtog som Docent 1903, som Professor extraordinarius 1907.

Med Glæde og Mod optog Poul Johs. Jørgensen de Opgaver, som herved paalagdes ham, af hvilke den første var at faa Matzens midlertidige Forelæsninger afløst af en fuldt gennemarbejdet Fremstilling. 1904 udsendte han et første Hefte Forelæsninger over den Danske Retshistorie; naar Omslagets Indholdsfortegnelse anfører: Første Hovedafsnit, Tiden indtil sidste Halvdel af det 17. Aarh. (Kongeloven og Danske Lov), er det deraf klart, at Jørgensen dengang tænkte sig et andet Hovedafsnit, der omfattede Tiden efter disse Love, altsaa en Fremstilling af hele Retshistorien op til Nutiden. Det maatte ogsaa synes naturligt, naar Retshistorien var blevet Eksamensfag, at Studenterne fik meddelt Kundskab netop om Retsudviklingen i den nyere Tid. Indtil 1908 kom endnu 3 Hefter, hvori Jørgensen efter i et første Kapitel at have givet en Oversigt over Retskilderne, dernæst i et andet Kapitel gik over til at give en Fremstilling af, hvad han dengang kaldte Statsretten: Kongemagten, Administrationen, Kirken, Borgerstanden og Bondestanden. Saalangt var han naet i 1908, helt op til at paabegynde Skildringen af Landboforholdene i Danmark, da han pludselig opgav at videreføre denne Skildring. Han vendte tilbage til en Revision af sin Behandling af Retskilderne, der kom i nye og udvidede Udgaver 1913 og 1926. Derimod opgav han at føre sin Samfundsskildring videre, han holdt fortsat Forelæsninger derover, men de kom kun til at foreligge for de studerende i mimeograferede Udgaver. Følgen heraf var, at der ved juridisk Eksamen kun eksamineredes i Retskilderne til den ældste danske Retshistorie.

En første Aarsag hertil var, at Jørgensen 1910 ved Matzens Død blev dennes Efterfølger som Professor ordinarius i Retsvidenskab. Dette bevirkede, at han nu maatte overtage de mange andre Omraader, Matzen havde bestridt, Folkeretten, Statsretten, Kirkeretten og saaledes ogsaa Forvaltningsretten; han maatte anvende megen Tid paa en Fremstilling af denne sidste, som vel blev sat, men som han alligevel ikke lod udkomme i Trykken, hvad enten det nu var hans Selvkritik, der hindrede ham deri, eller han følte, at de Synspunkter, han havde lagt til Grund, næppe vilde blive accepteret eller forstaaet i en Tid, hvor de politiske Meninger netop paa dette Omraade var i stærk Bevægelse og paa adskillige Punkter stod haardt mod hinanden.

En anden Aarsag var, at han i den Stilling, han nu indtog, øjeblikkelig blev beslaglagt til Arbejde i Universitetets Administration og i alle de mangfoldige Spørgsmaal, der til enhver Tid rejser sig om Universitetets hele store Virksomhed, indadtil og udadtil. Mange er de Professorer, hvis videnskabelige Forsken Universitetet er traadt hindrende i Vejen for ved sit Krav om, at deres Stilling forpligter dem til at ofre en væsentlig Del af deres Arbejdskraft til selve den Institution, de er knyttet til. Allerede 1917 blev Jørgensen Medlem af Konsistorium og vedblev at være det ligetil 1943, utallige var de Kommissioner og Udvalg, Universitetet satte ham ind i. Hertil var han ingenlunde uvillig, tværtimod, hans Kærlighed til og Veneration for Universitetet var saa oprigtig, at han med Glæde ydede den Arbejdskraft og Indsigt, han raadede over. Han erhvervede sig paa dette Omraade en meget stor Autoritet, særlig efter Munch-Petersens Død i 1934. Han havde ogsaa en dyb Sympati for Studenterne og søgte paa enhver Maade at hjælpe dem i deres Vanskeligheder. Men alt dette betød en væsentlig Afkortning i det Arbejde, han kunde afse til videnskabelig Forskning og Produktion.

Til Standsningen var der dog endnu en tredje Aarsag, som for Jørgensen selv sikkert var den mest afgørende. Vore Dages Publistik fremhæver ofte som et karakteriserende Træk for Aarhundredskiftet den overordentlige Tillidsfuldhed, hvormed man da betragtede de Resultater, den videnskabelige Forskning dengang havde indvundet. Dette gjaldt ogsaa et saa specielt Omraade som Retshistorien. Naar Jørgensen 1904 saa dristigt tog fat paa den store Opgave at fremstille dansk Samfundsudvikling lige fra

langt tilbage i den forhistoriske Tid, var det i sikker Fortrøstning til, at hertil havde han jo ypperlige Forarbejder i de tidligere givne retshistoriske Skildringer, sidst Matzens, i Ludvig Holbergs og Sechers Arbejder, i de foreliggende Udgaver af Landskabslovene og i Særdeleshed i den store Skildring i Danmarks Riges Histories to første Bind, der udkom 1897—1905. Men han kom snart til den Erkendelse, at dette Grundlag var meget svigefuldt, særlig hvis Maalet var at lade Retshistorien fremtræde som en selvstændig Forgrening af Kulturhistorien. Danmarks Riges Historie gengav næsten kun historiske Beretninger, Udgaverne af de danske Landskabslove var utilfredsstillende, Dokumenter, som Brunner havde kunnet arbejde saa meget med, var for Danmarks Vedkommende overhovedet ikke udgivne, Jørgensen havde selv med største Besvær maatte samle de Domme han havde Brug for til Prisaftandlingen frem fra utrykte Kilder. Den Opgave han havde foresat sig, var paa det Tidspunkt i Virkeligheden uløselig. Det var ikke mærkeligt, at han standsede sine Forelæsninger netop, da han 1908 var naaet frem til Landboforholdene, dengang forelaa kun Steenstrups og Erslevs delvis modstridende Studier over Kong Valdemars Jordebog, det var først i 1910erne og 1920erne, at den moderne Forskning over Danmarks ældste Landbrug satte ind, først fra Historieforskningens, senere fra Arkæologiens Side, der i saa høj Grad har udvidet vort Kendskab hertil. Det var først siden 1920, at den moderne Udgave af Landskabslovene fremkom, først for ti Aar siden, at Diplomatarium Danicum begyndte at fremkomme. Dommene mangler endnu. Under disse Omstændigheder var det ikke mærkeligt, at Poul Johs. Jørgensen foretrak og mente det forsvarligt at indtage en afventende Holdning, at notere og overveje de mange nye Kendsgerninger og Betragtninger, der fremkom, og stadigvæk holde de studerende à jour hermed, omend Eksaminationen i Dansk Retshistorie i alle disse Aar vedblev at være begrænset til de middelalderlige Retskilder dertil.

Men selvom den sammenlignende Forskning over dansk Retshistorie ligesom over germansk begrænsedes til de ældste Retskilder og de ældste konstaterlige Retsforhold laa den dog paa ethvert Punkt saa langt vanskeligere end den tyske. Brunners Deutsche Rechtsgeschichte sluttede omved Aar 900, og han havde haft et rigeligt og højst forskelligartet og veloverleveret Materiale

helt tilbage til 4.—5. Aarh. at arbejde med. Poul Johs. Jørgensen maatte jo begynde med et sparsomt, slet udgivet og aldeles ubearbejdet Materiale fra omved 1200, medens Retshistoriens danske Fortid praktisk talt var et Vacuum. Hvad hjalp det, at den officielle danske Historieskrivning vedblev at hævde, at der i Danmark allerede omved 1200 var en aartusind gammel Kongemagt, naar det var næsten umuligt i Retskilderne at finde noget Spor af, hvilke Beføjelser denne aartusind gamle Kongemagt havde efterladt sig og da besad? Dette var vel Aarsagen til, at Jørgensen i Universitetets Festskrift 1922 under den lærde og derfor noget kedsommelige Titel: Manddrabsforbrydelsen i den skaanske Ret fra Valdemarstiden, i Virkeligheden gennemførte en fortrinlig Undersøgelse af, hvilken Del i den lovgivende Myndighed i Danmark Kongemagten mente at kunne paaberaabe sig, da Knud 4. 28. December 1200 udstedte den første kongelige Lov, der gjaldt Manddrab i Skaane. Jørgensen kommer selv til det Resultat, at det var kun under store Undskyldninger for sin Dristighed og under Paaberaabelse af, at det kun var gammel Lov, der her stadfæstedes, og af Kirkens Autoritet, at Kongen da vovede sig frem til at lovgive. Paa Trods af denne sin egen Konstatering af dansk Kongemagts svage Stilling paa dette Tidspunkt vilde Jørgensen dog nødigt opgive den traditionelle Fremstilling om Kongemagtens fremtrædende Plads i Danmarks Forhistorie. I 1933 skrev han i Nordisk Kultur en Fremstilling af de danske Byers Retstilstand i forhistorisk Tid, hvor Kongen fremtræder som den almægtige Ophavsmand til al Byernes Ret — men dansk Forhistorie er nu engang en Periode, der er saa blottet for alle sikre historiske Kendsgerninger, at der er Mulighed for adskillige frie Formodninger.

Jørgensen skrev senere nogle faa interessante retshistoriske Undersøgelser af typisk retssammenlignende Karakter. Det var Afhandlinger om Hærværks-Forbrydelsen, om Tyveri og Ran i Landskabslovene, om Biskop og bedste Bygdemænd og flere andre. Men ikke mindst gav han Nedslag af sin sikre og omfattende Viden i en Række Bidrag til Salmonsens Leksikon. Ved Universitetets Fest for Jyske Lov 1941 holdt han Talen derom.

Da han i de sidste Aar af Trediverne følte sig ved bedre Helbred og med mere Arbejdskraft, besluttede han sig trods al Selvkritik og efter Venners Tilskyndelse alligevel til at meddele Efter-

tiden en samlet Sum af sin Viden og sit lange Arbejde. Den kom i Trykken 1940 under Titlen Dansk Retshistorie. Det var et Værk paa 600 Sider, delt i to Kapitler, af hvilke det første paa 150 Sider behandlede Retskilderne, medens det andet og langt omfangsrigere var en Fremstilling af, hvad han nu kaldte for Forfatningsretten, hvilket vilde sige Danmarks politiske og sociale Samfundsudvikling op til Midten af 17. Aarh., et Par temmelig løst tilknyttede Afsnit om Regeringsforandringen 1660, Kongeloven og Danske Lov gav Arbejdet en vis Afslutning. Dette Værk var langt fra, hvad Jørgensen havde haabet at kunne fuldføre, da han i sin Ungdom lyttede til Brunners og v. Amiras Forelæsninger og begejstredes for den sammenlignende Retshistories store Maal. Det er et ejendommeligt Værk, fuldt af en fuldstændig og positiv Viden, men ogsaa fuldt af en dybtgaaende Skepsis og en instinktiv Uvilje over for de følgerigtige Resultater, man synes at maatte drage af denne Viden. Paa næsten ethvert Punkt nøjes han med samvittighedsfuldt at stille Argumenterne op mod hinanden uden at decidere. Dansk Historieforskning maa dog være ham i høj Grad taknemmelig for dette store Værk. Det samler i sig al den Viden, dansk retshistorisk Forskning i to Hundrede Aar har samlet sammen og behandler denne Viden ikke doktrinært eller autoritativt, men stadig overvejende og ræsonnerende under Hensyn til nyere Forskning. Det vil for en lang Fremtid staa som et Værk, der vel afslutter en ældre Tids Forskning, men ogsaa giver fortsat og nyere Forskning sikre Udgangspunkter.

De mest fremragende Forskere inden for dansk Retshistorie har været Medlemmer af dette høje Selskab, Kofod Ancher, Kolderup-Rosenvinge, J. E. Larsen, desværre ikke Matzen. Kun kort Tid var Poul Johs. Jørgensen Medlem heraf, men hans Skikkelse slutter sig værdig op i disse forudgangne Forskeres Række. Vi vil i Ære bevare Mindet om hans uførtroede Arbejde, hans Retsindighed og hans Forskerevner.